

MÜEYYED-BİLLÂH, Yahyâ b. Hamza

Zeydî düşünce sisteminin zirvesi olarak kabul edilen Yahyâ b. Hamza'nın (Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, s. 255) mezhep içinde birçok konuda kendine has görüşleri olduğu bilinmektedir. Allah'ın birliğini ele alırken tevhidin çeşitli mânalarını belirtmekte ve Selef metodu paralelinde âyetlerden deliller getirmek suretiyle daha çok bürhân-ı temânü' çerçevesinde ispatlar yapmaktadır. Allah'ın çirkin (kabih) işlemekten berî olması ve gerekli şeyleri (vâcip) yaratması şeklindeki telakkiyi adl diye nitelendiren İmam Yahyâ bu telakkiyi benimseyenlerin adl ehli olduğunu ifade eder. İnsanların ihtiyarî fiillerinin meydana gelişinde ilâhî müdahalenin bulunmadığı yolundaki Mu'tezile düşüncesini benimsemiştir. Yahyâ b. Hamza, Zeydiyye'ye muhalif olan fırkaların tekfir edilip edilmeyeceği hususunda öncekilere nisbetle oldukça müsamahalı bir yol takip eder. Nitekim Zeydiyye ve Mu'tezile ulemâsının çoğunluğu kesb, halku'l-Kur'ân vb. konularda Eş'ariyye'yi tekfir ederken Yahyâ b. Hamza bunun doğru olmadığını söylemiş ve delile dayanılarak ileri sürülen görüşlerde daima bir hakikat ihtimali bulunduğunu belirtmiştir. Ona göre tekfir ihtimale dayanan meselelerde değil kati olan hususlarda geçerlidir.

Yahyâ b. Hamza, kişinin teorik olarak imâmet vasıflarını taşımasıyla imam kabul edilemeyeceğini söyler. Buna göre Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'in imâmeti için gerekli olan şey nasırdır. Sonrakiler ise emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker faaliyetini başlatmaları, zalimlere karşı çıkıp halkı kendi imâmetlerine davet etmeleri ve davet edilen kişilerin onları imam seçip aralarında akid oluşturmalarıyla imâmeti hak ederler. Bir imamın imâmetini hükümsüz kılan sebepler onun görevini yapamayacak derecede hastalık, cinnet gibi illetlere müptelâ olması, kâfir veya fâsık derecesinde dinden uzaklaşması gibi hususlardır. Yahyâ b. Hamza sahâbeye ve özellikle Ebû Bekir ile Ömer'i Zeydiyye dışındaki Şii gruplara karşı bütün gücüyle savunmuştur. Hatta bu amaçla *er-Risâletü'l-vâzî'a* adlı bir eser kaleme almıştır. Diğer taraftan Fâtımîler devrinde Yemen'de faaliyetlerini yoğunlaştırmış olan İsmâiliyye'yi reddetmiş, onlarla savaşmaktan geri kalmadığı gibi inanç ve düşüncelerine de karşı çıkmıştır (geniş bilgi için bk. *a.g.e.*, s. 258-337).

Eserleri. 1. *el-Envârü'l-muğî'e*. Kırk hadis şerhidir. 2. *Nihâyetü'l-vuşûl ilâ 'il-mi'l-uşûl*. 3. *el-Hâvî fi uşûl'l-ıfkh*. 4. *el-Kevkebü'l-vekkâd fi ahhâm'l-ictihâd*. Cebelümesver'de bulunan fakih Mu-

hammed b. Merzûk'un ictihadla ilgili soruları üzerine kaleme alınmıştır. 5. *el-İntişâr el-câmi' li-mezâhibi 'ulemâ'i'l-emşâr*. Zeydî fikhî konusunda yazılmış hacimli bir kitaptır. İbnü'l-Murtazâ'nın, *el-Bahrü'z-zehhâr* adlı eserini telif ederken *el-İntişâr*'dan geniş ölçüde istifade ettiği belirtilmektedir (*a.g.e.*, s. 256). 6. *el-Me'âlimü'd-diniyye fi'l-'akâ'id-i-ilâhiyye* (nşr. Seyyid Muhtâr Muhammed Ahmed Haşşâd, Beyrut 1408/1988). 7. *el-Cevâbü'r-râ'ik (er-Râ'ik) fi tenzihi'l-hâlik* (nşr. İmam Hanefî Abdullah, Kahire 1420/2000). 8. *et-Taḥkik fi edilleti'l-ikfâr ve't-tefsik*. 9. *el-Cevâbü'n-nâṭik bi's-şavâbi'l-kâtı'*. İnançlar konusunda şüphelerin izâlesi için yazılmış bir risâledir. 10. *eş-Şâmil li-hakâ'iki'l-edilleti'l-'akliyye ve uşûli'l-mesâ'ili'd-diniyye*. İki ciltten oluşan önemli bir kelâm çalışmasıdır. 11. *el-İfham li-ef'ide'ti'l-Bâtıniyyeti't-tağâm* (nşr. Ali Sâmî e-Neşşâr – Faysal Avn, İskenderiye 1971). 12. *Mışkâtü'l-envâr el-hâdime li-kavâ'id-i'l-Bâtıniyyeti'l-eşrâr* (nşr. Muhammed Seyyid el-Celyend, Kahire 1973; Cidde 1403/1983). 13. *'İkdü'l-le'âli fi'r-red 'alâ Ebî Hâmid el-Gazzâlî*. Gazzâlî'nin, Mu'tezile'nin Allah'ın kullar için en uygun olan şeyi (aslah) yaratmasının gerekli olduğu konusundaki düşüncelerine yönelttiği eleştirilere cevaptır (eserden alınan bir bölüm için bk. *a.g.e.*, s. 338-339). 14. *er-Risâletü'l-vâzî'a li'l-mu'teddin 'an sebbi şahâbeti seyyidi'l-mürselin* (Kahire 1409/1989). 15. *Taşfiyetü'l-kulûb min edrâni'l-evzâr ve'z-zünûb* (nşr. İsmâil b. Ahmed el-Gurâfi, San'a 1408/1988; nşr. Hasan Muhammed Makbûlî el-Ehdel, Beyrut 1412/1991). 16. *eṭ-Ṭirâzû'l-mütezzammin li-esrâri'l-belâğa* (Kahire 1332/1914; Beyrut 1402/1982). 17. *el-Minhâc fi şerhi Cümeli'z-Zeccâci* (San'a el-Câmiu'l-Kebîr Ktp., Nahiv, nr. 66; Yahyâ b. Hamza'nın eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Mü'ellefâtü hûkkâmi'l-Yemen*, s. 70-78; *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, s. 617-623).

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed - Billâh, *Taşfiyetü'l-kulûb* (nşr. Hasan M. Makbûlî el-Ehdel), Beyrut 1412/1991, neşredenin girişi, s. 11-17; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Gâyetü'l-emânî fi aḥbâri'l-kutri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968, II, 511-514; Abdullah b. Ali el-Vezîr, *Târîhu'l-Yemen* (nşr. M. Abdürrahîm Câzim), Beyrut 1405/1985, s. 155, 247, 254, 303; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 331-333; Brockelmann, *GAL*, II, 737; *Suppl.*, II, 234, 242; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 526; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târîhu'l-Yemeni's-şekâfi*, Kahire 1387/1967, IV, 73, 144, 166, 177, 186, 209, 282; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Mü'ellefâtü hûkkâmi'l-Yemen*

(nşr. E. N. Eberhard), Wiesbaden 1979, s. 67-78; *a.mlf.*, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 616-623; Zirikî, *el-A'âm* (Fet-hullah), VIII, 143-144; Ahmed Mahmûd Subhî, *ez-Zeydiyye*, Kahire 1404/1984, s. 255-339; *a.mlf.*, *el-İmâmü'l-müctehid Yahyâ b. Hamza ve ârâ'ü-hü'l-kelâmiyye*, [baskı yeri yok] 1990 (Menşûrâtü'l-asri'l-hadîs), tür.yer.; Abdullah b. Abdülkerîm el-Cürâfi, *el-Mukteṭaf min târihi'l-Yemen*, Beyrut 1407/1987, s. 193-194; Hüseyin Abdullah el-Ömerî, "Yahyâ b. Hamza b. 'Ali", *el-Mevsû'atü'l-Yemeniyye*, Beyrut 1412/1992, II, 1019; G. J. H. van Gelder, "Yahyâ b. Hamza al-'Alawî", *EP* (İng.), XI, 246-247.

MUSTAFA ÖZ

MÜEYYED-FİDDÎN

(المؤيد في الدين)

Ebû Nasr el-Müeyyed-Fi'd-dîn
Hibetullah b. Mûsâ b. Dâvûd
eş-Şirâzî
(ö. 470/1078)

Fâtımî-İsmâilî başdâisi;
filozof, şair ve siyasetçi.

390'da (1000) Şiraz'da doğdu. Deylem asıllı bir aileden gelen babası, Büveyhîler'den Bahâüddeve'nin veziri Muhammed b. Ali el-Vâsrî nezdinde itibar sahibi olan bir İsmâilî dâisi idi. Müeyyed-Fiddîn 429'da (1038) Büveyhî Emîri Ebû Kâlicâr'ın hizmetinde görev aldı. Bu sırada Ebû Kâlicâr'ın ve ileri gelen birçok kişinin Fâtımî-İsmâiliyye'ye girmesini sağladı; emir ve Fars halkı üzerinde büyük nüfuz kazanması sarayda bazı rahatsızlıklara ve Sün-nî halkın tepkisine yol açtı. Özellikle Ab-bâsiler'in onun Şiraz'dan sürülmesi hususunda Büveyhî emîrine baskı yapması sonucu Kahire'ye gitti (439/1047). Burada muhtemelen başdâi Kâsım b. Abdülazîz b. Muhammed b. Nu'mân vasıtasıyla 29 Şâban 439 (18 Şubat 1048) tarihinde Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh'ın huzuruna kabul edildi. 444'te (1052) Vezir Muhammed el-Yâzûrî tarafından dârü'lînşânın başına getirildi. Bu dönemde halife ile yakın ilişkiler kuran Müeyyed'in devletin siyasî ve askerî icraatında etki sahibi olduğu görülmektedir. 446 (1054) yılında Tuğrul Bey'in önünden Rahbe'ye kaçan Büveyhîler'in Bağdat askerî valisi Arslan el-Besâsîrî'nin Fâtımîler'den yardım istemesi üzerine halife tarafından görevlendirilen Müeyyed çok miktarda para ve kıymetli hediyelerle birlikte Besâsîrî'nin yanına gitti; kendisine halifenin yolladığı Rahbe valiliği beratını verdi. Buna karşılık Besâsîrî, Fâtımîler adına Bağdat'ı zaptedecek ve Selçuklular'ın Suriye ve Mısır'a ilerleyişini durduracaktı. Bu faaliyetler dört yıl içinde gerçekleştirildi ve önce Musul'u, ardından

Bağdat'ı ele geçiren Besâsîrî (Zilhicce 450/ Ocak 1059) buralarda Fâtîmî halifesi adına hutbe okuttu. Olayların sevk ve idaresinde önemli rol oynayan ve Bağdat'ın zaptından sonra Kahire'ye dönen Müeyyed-Fiddîn başdâî (dâî'd-duât) tayin edildi. 453'te (1061) kısa bir süre Vezir Abdullah b. Müdebber tarafından Suriye'deki Remle'ye sürgün edilmesi dışında ölümüne iki ay kalıncaya kadar bu görevini sürdürdü. Bu müddet içinde Dârülhikme'nin (Dârülim) başkanlığını da üstlendi. Burada bir yandan verdiği derslerle devlet adamlarının ve dâîlerin yetişmesini sağlarken bir yandan da Fâtîmî davetinin problemleriyle ilgilendi. Yetiştirdiği âlimlerden Yemen dâîsi Kadî Lemek b. Mâlik onun yanında beş yıl kalarak öğrenim gördüğü için Müeyyed, Yemen İsmâîlî davetinin mânevî babası sayılmıştır. Hayatını Fâtîmîler'e hizmete ve İsmâîlî davetinin yayılmasına vakfeden Müeyyed-Fiddîn Kahire'de öldü ve Fâtîmî Halifesi Müstansır-Billâh'ın bizzat kıldırıldığı cenaze namazından sonra Dârülhikme'de defnedildi.

Döneminin önemli âlimleri arasında gösterilen, pek çok ilim dalında yetkili, münazaralarda kuvvetli deliller ortaya koyan ve yüksek ikna kabiliyetiyle dinleyenler üzerinde büyük etkiye sahip olan Müeyyed-Fiddîn, içlerinde Lemek b. Mâlik ve Nâsır-ı Hüsrev'in de bulunduğu çok sayıda talebe yetiştirmiş, birçok dâî İsmâîliye akaidini ve felsefenin temel prensiplerini kendisinden öğrenmiştir. Onun nübüvvet, imâmet, akaid, fıkıh, felsefe, siyaset ve nasların te'vili konularında Dârülhikme'de verdiği derslerine zaman zaman halifenin de katıldığı bilinmektedir. Müeyyed, temel düşüncelerinde ve özellikle âyetlerin bâtinî yorumunda İsmâîlî âlimlerinden Kâdî Nu'mân ve Mansûr-ı Yemen'in (İbn Havşeb) fikirlerinden yararlanmıştı.

Eserleri. 1. *el-Mecâlisü'l-Mü'eyyediyye*. Müeyyed'in başdâî olduğu dönemde Dârülhikme'de verdiği 800 dersin (meclis) notlarından derlenen sekiz ciltlik bir kitaptır. Müeyyed'in en büyük eseri kabul edilen ve İsmâîlî ilim ve kültürünün ulaştığı seviyeyi gösteren bu çalışma, pek çok felsefî ve teolojik problemin tartışılması yanında Ebû'l-Alâ el-Maarrî'nin vejeteryanizm konusundaki yazışmalarını da içermektedir (bu yazışmaların İngilizce tercüme ve tahlili için bk. D. S. Margoliouth, "el-Ma'arri's Correspondence on Vegetarianism", *JRAS* [1902], s. 289-302). Çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin (Poonawala, *Biobibliography of Ismâ'ili Literature*, s. 106) I ve III. ciltleri Mustafa Gâ-

lib (Beyrut 1974, 1404/1984), I. cildi ayrıca Hâtîm Hamîdüddin (Bombay 1395/1975) ve tamamı M. Abdülgaffâr (Kahire 1414/1994) tarafından yayımlanmıştır. Hâtîm b. İbrâhîm el-Hâmîdî eseri konularına göre düzenleyerek *Câmi'u'l-hakâ'ik* adıyla özetlemiş, bu eserin yayımını Muhammed Abdülkâdir Abdünnâsir gerçekleştirmiştir (Kahire 1975). Müeyyed-Fiddîn'in bazı derslerinin İngilizce tercümeleri, Muscatî ve Moulvî'nin *Life and Lectures of the Grand Missionary al-Muayyad fi al-Din al-Shirâzi* adlı eserinde bulunmaktadırlar (Karaçi 1950, s. 78-183). Aşırı Şîî görüşleriyle tanınan İbnü'r-Râvendî'ye nisbet edilen *Kitâbü'z-Zümürü'd*'den bazı bölümler Paul Kraus tarafından *el-Mecâlisü'l-Mü'eyyediyye*'den derlenerek neşredilmiştir ("Beiträge zur Islamischen Ketzergeschichte: das Kitab al-Zumurrud", *Rivista degli Studi Orientali*, XIV [1934], s. 93-129, 335-379). 2. *Sîretü'l-Mü'eyyed Fiddîn* (*Müzekkirâtü dâî du'âti'd-devleti'l-Fâtîmiyye el-Mü'eyyed Fiddîn*). 429-450 (1038-1058) yılları arasında Fars, Irak ve Mısır'daki içtimâî ve siyasî hayatı ele alan eser özellikle Kahire'de halifenin sarayındaki ortamı eleştirmekte, vezirler ve devlet adamlarının şahsî menfaatlerine yönelik faaliyetlerini, halifenin iyi niyetini istismar etmelerini ve devletin bu dönemde içine düştüğü sıkıntıları ortaya koymakta, aynı zamanda müellifin otobiyografisini de içermektedir. Müeyyed'in söz konusu olayların içinde bizzat bulunması ve bir kısmını güvenilir kişilerden nakletmesi esere Fâtîmî tarihi için önemli bir kaynak olma özelliği kazandırmaktadır. Birçok nüshası günümüze ulaşan bu çalışmayı (Poonawala, *Biobibliography of Ismâ'ili Literature*, s. 107) bir mukaddime ilâvesiyle Muhammed Kâmil Hüseyin (Kahire 1949) ve Ârif Tâmir (Beyrut 1983) yayımlamıştır. Dâî İdrîs İmâdüddin'in *Uyûn-ı Ahbâr* adlı eserinde *Sîre*'den yapılmış alıntılar vardır (VI, 329-359). 3. *Divânü'l-Mü'eyyed Fiddîn*. İmamların İsmâîlî davetini yayma konusundaki çabalarını şiirlerle anlatan ve Fâtîmî akaidine dair çok sayıda işaret, remiz ve terim ihtiva eden bir kasideler mecmuasıdır (nşr. Muhammed Kâmil Hüseyin, Kahire 1949). 4. *ed-Devha*. İsmâîliyye'ye muhalif fırkaları reddetmek, akaidle ilgili konuları açıklamak ve Fâtîmî-İsmâîlî tarzına uygun te'vil esaslarını öğretmek amacıyla yazılmış manzum bir risâledir (nşr. Ârif Tâmir, Beyrut 1403/1983).

Müeyyed-Billâh'ın diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Risâle fi'l-İbtidâ ve'l-intihâ*, *Risâletü nehci'l-hidâye li'l-müh-*

tedîn (*Tuhfetü'l-müsterşidin*), *el-Mesâ'il-lü's-seb'ün* (*el-Mesâ'il ve'l-ecvibe*), *İşbâ-tü'l-imâme*, *Şerhu'l-me'âd*, *el-Mebde' ve'l-me'âd*, *el-Mesâ'il*, *Risâletü's-sece-re fi tekrîri devri's-setr*, *el-Makâmâtü'l-İsnâ'aşere li-yevmi 'arefe*, *Te'vilü'l-ervâh*. Müeyyed-Fiddîn, Kâdî Nu'mân b. Muhammed'in *Esâsü't-te'vil* adlı eserini Büveyhî Hükümdarı Ebû Kâlifâr için *Kitâb-ı Bünyâd-ı Te'vil* adıyla Farsça'ya tercüme etmiştir (Poonawala, *Biobibliography of Ismâ'ili Literature*, s. 106-109).

BİBLİYOGRAFYA :

Müeyyed-Fiddîn, *Sîretü'l-Mü'eyyed-Fiddîn* (nşr. M. Kâmil Hüseyin), Kahire 1949, tür.yer.; a.mlf., *el-Mecâlisü'l-Mü'eyyediyye* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1404/1984, I, III, tür.yer.; Müstansır-Billâh el-Fâtîmî, *es-Sicillâtü'l-Müstansırîyye* (nşr. Abdülmün'im Mâcid), Kahire 1954, s. 180-181, 202; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, III, 176-213; Makrîzî, *el-Hıfâ*, I, 460; İdrîs İmâdüddin, *Uyûn-ı Ahbâr ve funûn-ı'l-âşâr* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1404/1984, VI, 329-359; İsmâil b. Abdürresûl el-Üceynî, *Fehresetü'l-kütüb ve'r-resâ'il* (nşr. Ali Nakî Münzevî), Tahran 1344 hş./1966, s. 40-41, 88, 173-175, 202-203, 204; W. Ivanow, *A Guide to Ismaili Literature*, London 1933, s. 47-49; a.mlf., *Ismaili Literature*, Tahran 1963, s. 45-47; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 326, 714; Jawad Muscatî – A. M. Moulvi, *Life and Lectures of the Grand Missionary al-Muayyad fi al-Din al-Shirâzi*, Karaçi 1950, s. 3-77, 78-183; Hüseyin b. Feyzullah el-Hemdanî, *eş-Sulehiyyün ve'l-hareketü'l-Fâtîmiyye fi'l-Yemen*, Kahire 1955, s. 261-265; a.mlf., "The History of Ismâ'ili Da'wat and it's Literature during the Last Phase of the Fatimid Empire", *JRAS* (1932), s. 129-135; a.mlf., "Müeyyed-fî'd-Din", *İA*, VIII, 786; Ismail K. Poonawala, *Biobibliography of Ismâ'ili Literature* (ed. T. Joseph), Malibu 1977, s. 103-109; a.mlf., "al-Mu'ayyad fi'l-Din", *EP* (İng.), VII, 270-271; Ârif Tâmir, *Târîhu'l-İsmâ'iliyye*, London 1991, III, 207-217; Farhad Daftary, *The Ismâ'ilis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992, s. 144, 205, 209-210, 213-218, 226, 227, 336, 337, 637-638; Pervin Peerwani, "Ismaili Exegesis of the Qur'an in al-Majalis al-Mu'ayyadiyye of al-Mu'ayyad fi al-Din al-Shirâzi", *BRISMES* (1988), s. 118-127; Erdoğan Mercil, "Besâsîrî", *DİA*, V, 528-529.

MUSTAFA ÖZ

MÜEYYEDZÂDE ABDURRAHMAN EFENDİ

(ö. 922/1516)

Osmanlı âlimi.

Safer 860'ta (Ocak 1456) Amasya'da doğdu. Babası şehrin tanınmış ailelerinden Divrikizâdeler'e mensup, Kâzerûniyye şeyhlerinden Şemseddin Müeyyed Çelebi'nin oğlu Alâeddin Ali Çelebi'dir. Dedesinden dolayı Müeyyedzâde lakabı ile tanındı. Bazı kaynaklar onun nesebinin İran'da Kâzerûniyye tarikatı kurucusu Ebû İshak